

Anna Sokół-Klein

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0001-6591-0177>

anna.klein@uni.lodz.pl

Językowy obraz *rodziny* w wypowiedziach łódzkich studentów – w świetle badań ankietowych przeprowadzonych na grupie polskiej i ukraińskiej młodzieży

Streszczenie. Celem artykułu jest ukazanie językowego obrazu rodziny w wypowiedziach polskich i ukraińskich studentów uczących się na Wydziale Filologicznym UŁ. Za teoretyczną podstawę badań przyjęto założenia wypracowane przez etnolingwistów a dotyczące językowego obrazu świata. Z uwagi na to, że stworzone przez studentów definicje mają charakter tekstów naturalnych, jako narzędzie opisu w rekonstrukcji struktury omawianego leksemu posłużyły reguły semantyczne definicji kognitywnej. Holistyczna definicja kognitywna jest budowana w oparciu o trzy typy danych: systemowych (leksykograficznych), ankietowych i tekstowych. W niniejszej publikacji skupiono się na badaniach ankietowych. Analiza ilościowa pokazała wybory aksjologiczne studentów: w kwestionariuszach polskiej młodzieży rodzina znalazła się trzecim miejscu (10,93%) spośród 36 pojęć znajdujących się na liście, zaś ukraińskich – na drugim (15,37%). Jeśli chodzi o konceptualizację pojęcia, respondenci zwrócili uwagę na istotę więzi łączącej poszczególnych członków rodziny, wspólną przestrzeń, poczucie bezpieczeństwa, a także na stosunki panujące pomiędzy domownikami. Dla Polaków najważniejsze jest rozumienie rodziny jako bliskich ludzi, ale też związku pokrewieństwa, więzi i wsparcia (po 20%). Z kolei dla Ukraińców analizowana wartość to przede wszystkim bliscy ludzie (50%). Młodzież ukraińska najrzadziej utożsamia charakteryzowane pojęcia z domem, relacją i więzią (0%), zaś polska – nie scharakteryzowała rodziny jako najcenniejszej wartości (0%).

Słowa kluczowe: badania ankietowe, definicja kognitywna, językowy obraz świata, język wartości, rodzina

The linguistic image of the *family* in the statements of students from Łódź – in the light of survey research conducted on a group of Polish and Ukrainian youth

Summary. The aim of the article is to present the linguistic image of the family in the statements of Polish and Ukrainian students studying at the Faculty of Philology of the University of Lodz. The theoretical basis for the research was the assumptions developed by ethnolinguists regarding the linguistic image of the world. Due to the fact that the definitions created by the students are of the nature of natural texts, the semantic rules of the cognitive definition were used as a description tool in the reconstruction of the structure of the discussed lexeme. The holistic cognitive definition is built on the basis of three types of data: system (lexicographic), survey and text. This publication focuses on survey research. Quantitative analysis showed the axiological choices of students: in the questionnaires of Polish youth, family was ranked third (10.93%) out of 36 concepts on the list, and Ukrainian – in second place (15.37%). When it comes to the conceptualization of the concept, respondents drew attention to the essence of the bond between individual family members, common space, sense of security, as well as the relationships between household members. For Poles, the most important thing is to understand family as close people, but also as a relationship of kinship, bond and support (20% each). In turn, for Ukrainians, the analyzed value is primarily close people (50%). Ukrainian youth are the least likely to identify the described concepts with home, relationships and bonds (0%). In turn, Poland did not characterize the family as the most valuable value (0%).

Keywords: survey research, cognitive definition, linguistic image of the world, language of values, family

„Rodzina to nie ważna rzecz, to wszystko”
Michael J. Fox

Wstęp

Rodzina jest pierwszym i najistotniejszym środowiskiem społecznym dla człowieka. Jak twierdzi Ryszard Jedliński (2000: 34), „tożsamość jednostki kształtuje się bowiem w długim procesie socjalizacji najpierw w rodzinie, [dopiero – A.S.K.] potem w przedszkolu, szkole, w kręgach koleżeńskich, przyjacielskich, pod wpływem odbioru różnych tekstów kultury (...)”. Rodzina jest więc wspólnotą wartości, norm, a także wzorów i modeli określonych zachowań (Olszewska 2011).

Zagadnienia związane z problematyką rodziny zajmują nie tylko socjologów (Świda-Ziemba 1998; Adamski 2002; Dyczewski 2005), psychologów (Denek 1999; Bakiera 2006; Palus 2006; Szlendak 2011; Marzec, Ruszkiewicz 2014) czy językoznawców (Jedliński 2000; Bielińska-Gardziel 2006, 2009a, 2009b; Kochmańska 2009; Idzikowska 2010, 2017; Pomianek i Pomianek 2010; Borkowska 2011; Ziajka 2011; Danowska 2017; Burkacka 2019; Mazurkiewicz 2020; Waclawek, Wtorkowska 2021). Na tematy związane z kondycją rodziny często wypowiadają

się także politycy, publicyści i przedstawiciele Kościoła. Zwracają oni wszyscy uwagę na społeczno-kulturowo-ekonomiczne czynniki współczesnego świata i ich wpływ na jakość życia rodzinnego, wzajemne relacje pomiędzy domownikami i kształtowanie się określonego obrazu rodziny¹.

Leksem *rodzina* wraz z takimi pojęciami, jak: *dom*, *matka*, *naród* czy *ojczyzna* stanowi centrum powszechnie uznawanego systemu wartości (Bartmiński 2008). O tym jak Polacy cenią rodzinę, świadczą choćby wyniki badań spójności społecznej przeprowadzone w 2015 roku przez Główny Urząd Statystyczny² czy dane statystyczne sporządzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej³ w 2019 roku, w których znaczący odsetek mieszkańców Polski jako najważniejszą wartość wskazał właśnie *rodzinę*. Również badania Hanny Świdry-Ziemby (1998), Kazimierza Denka (1999) czy Ryszarda Jedlińskiego (2000) wykazały, że *rodzina* jest jedną z najbardziej cenionych wartości dla młodych ludzi. Wśród słów sztandarowych Walerego Pisarka⁴ (2002: 26) znalazła się na drugim miejscu, widnieje w symbolach kolektywnych Michaela Fleischera⁵ (2003).

Współczesne definicje słownikowe podają zarówno węższe znaczenie leksemu *rodzina* ('rodzice i ich dzieci'), jak i szersze ('krewni i powinowaci'). Takie eksplikacje można znaleźć w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego⁶ czy Mieczysława Szymczaka⁷, a także w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza⁸, *Praktycznym słowniku współczesnej*

¹ Rodzina jest również tematem piosenek wielu popularnych artystów, między innymi Kabaretu Starszych Panów („Rodzina, ach rodzina”), Urszuli Sipińskiej („Mam cudownych rodziców”) czy Mesajah („Tylko raz dane”). Choć piosenkarze podkreślają w swoich tekstach jej istotę, nie zawsze kojarzy się ona ze spokojem i ciepłem ogniska domowego. Znaczący wpływ na jej kształt mają warunki społeczno-polityczne, w których funkcjonuje. Utrata niepodległości przez Polskę, życie pod zaborami, rozwój przemysłu w XIX wieku oddzielający miejsce pracy od rodzinnego domu, emancypacja kobiet, pierwsza i druga wojna światowa, czasy komunizmu, szybki postęp naukowo-techniczny czy wreszcie rozwijający się w czasach współczesnych egalitaryzm płci – to wszystko nie jest bez znaczenia, jeśli chodzi o kondycję rodziny.

² Główny Urząd Statystyczny, *Jakość życia w Polsce w 2015 roku. Wyniki badania spójności społecznej*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-w-2015-roku-wyniki-badania-spojnosci-spolecznej%2c4%2c2.html> (dostęp: 2.11.2023).

³ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF (dostęp 30.11.2023).

⁴ Walery Pisarek za kryterium sztandarowości przyjął słowa, które oznaczają zarówno treści najlepsze, najpiękniejsze i najwartościowsze, jak i najgorsze, najbardziej nieprzyjemne lub najszkodliwsze (Pisarek 2002: 23).

⁵ Autor definiuje symbole kolektywne jako „jednostki funkcjonalne, wykazujące silne pozytywne lub negatywne nacechowanie oraz – równocześnie – kulturowe znaczenie” (Fleischer 2003: 107).

⁶ *Rodzina* to 'małżonkowie i ich dzieci; także: rodzeństwo oraz ci, którzy są związani pokrewieństwem, powinowactwem; krewni, powinowaci'. Por. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/rodzina;5490311.html> (dostęp: 3.11.2023).

⁷ *Rodzina* to 'małżonkowie i ich dzieci; także: osoby związane pokrewieństwem, powinowactwem; krewni, powinowaci' (Szymczak 1999: 64).

⁸ Leksem definiowany jest następująco: 'małżonkowie i ich dzieci; ogólniej także: osoby związane z pokrewieństwem, powinowactwem; krewni, powinowaci' (Dubisz 2003: 102).

polszczyzny pod redakcją Haliny Zgółkowej⁹ czy w *Innym słowniku języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki¹⁰. Powyższe rozumienie pojęcia ma związek z jego etymologią. Leksem *rodzina* ma bowiem rodowód prasłowiański i pochodzi od rzeczownika *ród* (*rodъ)¹¹ oznaczający ‘osoby pochodzące od wspólnego przodka, plemię’ (Boryś 2005: 524). Z kolei Tomasz Szlendak (2011: 114) zaznacza, że pokrewieństwo nie jest warunkiem koniecznym, by nazwać określoną wspólnotę ludzi *rodziną*, która według niego jest grupą „krewnych, powinowatych, przyjaciół oraz innych aktorów skupionych wokół rodzica z dzieckiem, najczęściej matki”.

Jak charakteryzowane pojęcie definiowane jest dzisiaj nie tylko przez Polaków, ale również Ukraińców? Czy ma na to wpływ współczesna sytuacja polityczno-ekonomiczna? Powyższe pytania stały się inspiracją do podjęcia badań nad tym, w jaki sposób postrzegana jest *rodzina* wśród młodzieży.

1. Cel pracy i metoda badawcza

Celem artykułu jest ukazanie, w świetle badań ankietowych przeprowadzonych na grupie polskich i ukraińskich studentów, językowego obrazu *rodziny*¹². Podstawą materiałową są wypowiedzi młodych ludzi uczących się na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunkach: filologia polska (Polacy) i studia polskie z językiem angielskim (Ukraińcy). Celem badania było pokazanie, które wartości są dla nich ważne i na ile istotna jest dla nich *rodzina*. Następnie skoncentrowano się na konceptualizacji analizowanego leksemu z uwzględnieniem czynników kontekstualnych. Za teoretyczną podstawę badań przyjęto założenia wypracowane przez etnolingwistów a dotyczące językowego obrazu świata¹³. Z kolei jako narzędzie opisu w rekonstrukcji struktury

⁹ Według autorów słownika *rodzina* to: ‘grupa społeczna składająca się z małżonków i ich dzieci; także: osoby, które są związane z pokrewieństwem, powinowactwem; krewni powinowaci; grupa ludzi spokrewnionych ze sobą, wywodzących się od jednego przodka płci męskiej’ (Zgółkowa 2002: 142–143).

¹⁰ Definicja leksemu *rodzina* brzmi następująco: ‘rodzice i ich dzieci; grupa ludzi złożona z krewnych i powinowatych’ (Bańko 2000: 453).

¹¹ Por. definicję w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*: psł. *rodina ‘to, co związane z rodem’, ‘pokrewieństwo’, ‘spokrewnione osoby; członkowie tego samego rodu’, ‘spokrewniona osoba, członek rodu’, ‘ziemia rodowa’ < psł. *rodъ (zob. ród) + przyrostek *-ina; https://wsjp.pl/haslo/do_druku/12839/rodzina (dostęp: 3.11.2023).

¹² Badania ankietowe posłużyły również do rekonstrukcji językowego obrazu *wolności* wśród polskich i ukraińskich studentów (por. Sokół-Klein 2023).

¹³ Jolanta Mackiewicz (2001: 81) twierdzi, że „w każdym języku naturalnym jest zawarty pewien obraz świata, będący odbiciem doświadczenia poznawczego społeczności, która się tym językiem posługuje”. Podkreśla, że na ten obraz między innymi składają się „zasoby potocznej wiedzy, która pomaga człowiekowi odnaleźć swoje miejsce w świecie, oswoić go i zapanować nad nim”. JOS jest więc „potoczną interpretacją rzeczywistości z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka” (Bartmiński 2007: 14). To określona wizja świata zależna od założonego systemu wartości, które są „czynnikami sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości przez subiekt doświadczający i konceptualizujący” (Bartmiński 2007: 133).

omawianego leksemu posłużyły reguły semantyczne definicji kognitywnej¹⁴. Holistyczna definicja kognitywna jest budowana w oparciu o trzy typy danych: systemowych (leksykograficznych), ankietowych i tekstowych (S-A-T). W niniejszej publikacji skupiono się na badaniach ankietowych¹⁵ typu otwartego¹⁶.

Sporządzona w kwestionariuszu lista wartości, oparta na typologii Jadwigi Puzyniny (1992) i Ryszarda Jedlińskiego (2000), uwzględnia pojęcia mogące znaleźć się w kręgu preferowanych przez młodych ludzi wyborów aksjologicznych¹⁷. Studenci w wieku od 17 do 22 lat zostali poproszeni o wypełnienie ankiety¹⁸, w której musieli wykonać następujące polecenia: dokonać wyboru pięciu najważniejszych wartości spośród listy zawierającej 36 pojęć, ponumerować je w skali od 1 do 5 (numer 1 oznacza najważniejszą wartość itd.), napisać własne definicje wskazanych wartości, umotywić swój wybór oraz podać synonimy odnoszące się do wybranego pojęcia¹⁹.

2. Rodzina w świetle badań ankietowych

2.1. Analiza ilościowa

Zebrano 72 ankiety²⁰: 36 wypełnionych przez polskich studentów i tyle samo uzupełnionych przez ukraińską młodzież. Badanie ilościowe pokazało wybory

¹⁴ Szerzej o definicji kognitywnej w dalszej części artykułu.

¹⁵ Jak twierdzi Jerzy Bartmiński, dane systemowe zazwyczaj są bardzo ubogie, tekstowe – silnie zróżnicowane, natomiast ankietowe – bogate i wymierne. Wartość tych ostatnich między innymi polega na tym, że nie tylko potwierdzają definicje słownikowe, ale również ubogacają objaśnienia o nowe cechy jakościowe (2014: 293). Bywa też tak, że znaczenie podawane przez respondentów jest bardziej wyraziste niż to charakteryzowane przez leksykografów (Bartmiński, Żuk 2009: 49). Ponadto badania ankietowe pozwalają uchwycić nie tylko jakość, ale też ilość badanych zmian językowych w określonym środowisku (Bieleńska-Gardziel, Brzozowska, Żywicka 2017: 9), są „najkrótszą drogą dotarcia do potocznej świadomości językowej, do słów, ich sposobów rozumienia, łączenia w ciągi syntagmatyczne i w relacje paradygmatyczne” Grażyna Habrajska (2000: 73).

¹⁶ Ankiety o charakterze otwartym wolne są od niebezpieczeństwa sugerowania odpowiedzi, co sprawia, że są bardziej wiarygodne niż kwestionariusze typu zamkniętego (Bartmiński 2014: 290).

¹⁷ Typologia wartości nie jest istotna dla badań nad miejscem wartości w językowym obrazie świata, dlatego nie podejmuję się jej w niniejszym artykule. Jak twierdzi Jerzy Bartmiński, „mówiąc o wartościach mam na myśli to, co w świetle języka i kultury ludzie przyjmują za cenne, nie wchodząc ani w szczegółowe typologie wartości, w rozróżnienie wartości absolutnych, subiektywnych, deklarowanych czy rzeczywiście praktykowanych” (Bartmiński 2007: 133).

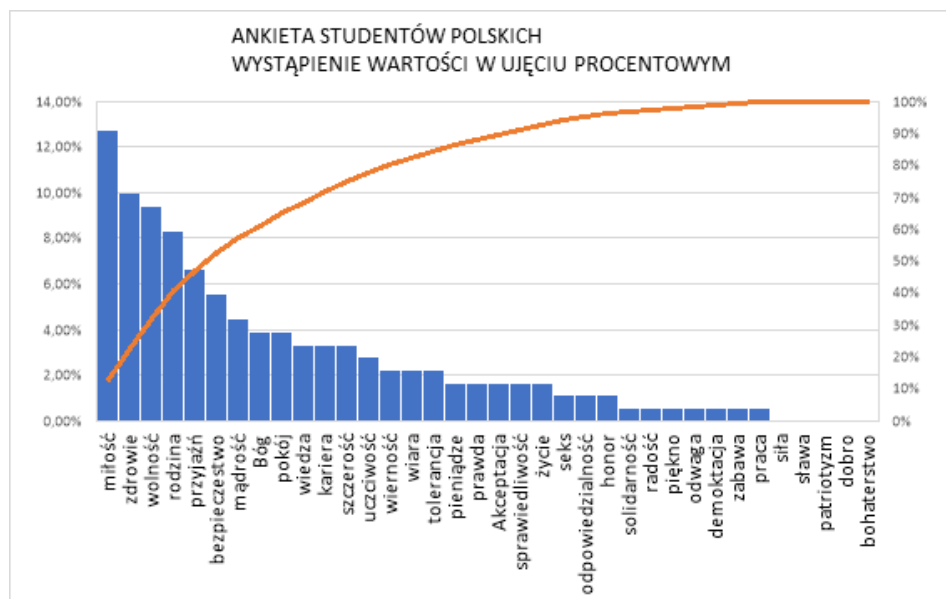
¹⁸ Ankieta była przeprowadzona w lutym i marcu 2023 r. Każdy student podpisał zgodę na jej wypełnienie.

¹⁹ Przygotowany kwestionariusz jest bardzo zbliżony do tego, który na potrzeby swoich badań stworzył Ryszard Jedliński (2000), jednak tak skonstruowane w ankiecie pytania są niezwykle istotne dla ustalenia perspektywy interpretacyjnej, a także dają możliwość uzyskania niemalże pełnego obrazu świata wartości studentów.

²⁰ Przyczyną określonej liczby ankiet ukraińskich studentów jest brak większej grupy respondentów (badania internetowe, w odczuciu autorki, mogłyby nie być wystarczająco wiarygodne). Nowo powstały kierunek na Wydziale Filologicznym UŁ, *studia polskie z językiem angielskim*, choć został powołany w styczniu 2021 r., inaugurację miał w maju 2022 r., zaś badanie zostało przeprowadzone w lutym i marcu 2023 r. Z kolei liczba ankiet polskich studentów jest proporcjonalna do liczby kwestionariuszy ukraińskiej młodzieży.

aksjologiczne studentów: zarówno bez uwzględnienia hierarchii wskazywanych wartości (wykres numer 1 i 2), jak również z jej uwzględnieniem (wykres numer 3 i 4)²¹. Z poniższego zestawienia wynika, że wśród polskich studentów najczęściej wymienianą wartością była miłość (12,78%). Na drugim miejscu znalazło się zdrowie (10%), potem wolność (9,44%), rodzina (8,33%), przyjaźń (6,67%), bezpieczeństwo (5,56%), mądrość (4,44%), Bóg (3,89%), pokój (3,89%), wiedza, kariera, szczerłość (wszystkie – 3,33%), uczciwość (2,78%), wierność, wiara, tolerancja (wszystkie – 2,22%), pieniądze, prawda, akceptacja, sprawiedliwość, życie (wszystkie – 1,67%), seks, odpowiedzialność, honor (wszystkie – 1,11%), solidarność, radość, piękno, odwaga, demokracja, zabawa, praca (wszystkie – 0,56%). Z kolei w ankietach ukraińskich studentów na pierwszym miejscu pojawiała się rodzina (13,89%), a następnie zdrowie (12,78%), miłość (8,89%), pieniądze (7,78%), wolność (6,67%), życie (5%), wierność (4,44%), sprawiedliwość (3,89%), kariera, mądrość (wszystkie – 3,33%), bezpieczeństwo, dobro, praca, prawda (wszystkie – 2,78%), seks, pokój, radość, patriotyzm (wszystkie – 2,22%), odpowiedzialność, szczerłość (wszystkie – 1,67%), wiedza, zabawa (wszystkie – 1,11%), honor, tolerancja, piękno, akceptacja, siła, sława, demokracja i przyjaźń (wszystkie – 0,56%).

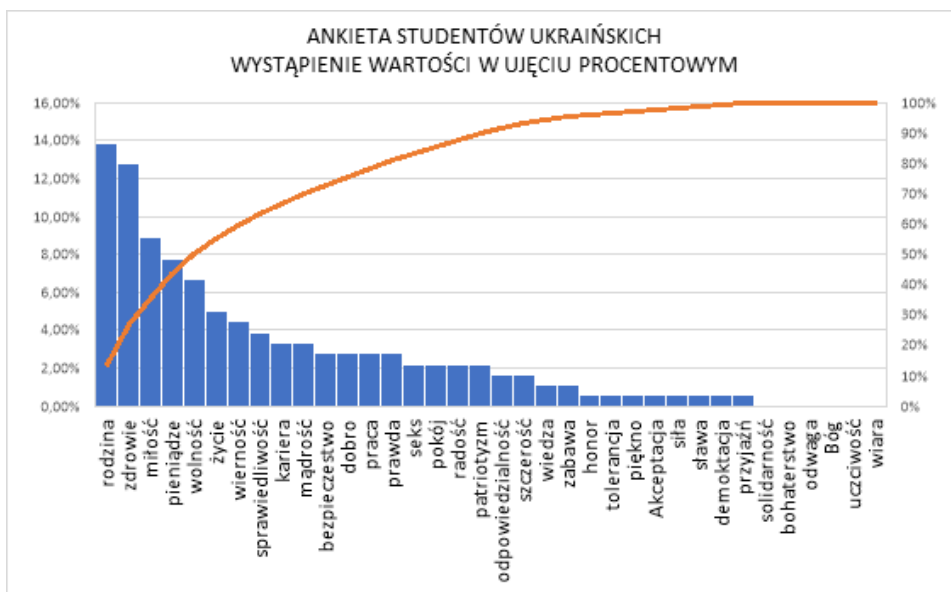
Wykres 1. Wartości wskazane przez polskich studentów

Źródło: opracowanie własne

²¹ Powyższe badanie ilościowe zostało przedstawione również w artykule dotyczącym językowego obrazu wolności (por. Sokół-Klein 2023).

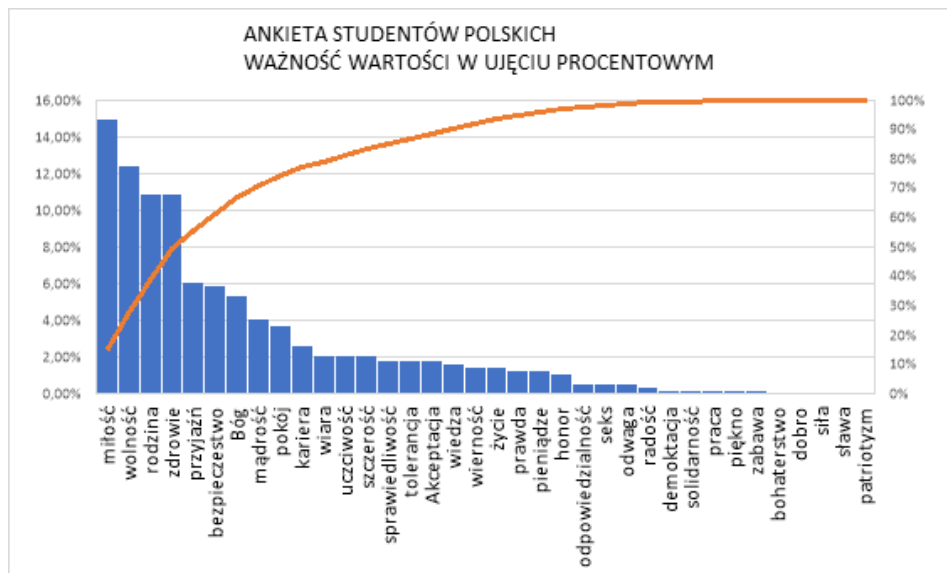
Wykres 2. Wartości wskazane przez ukraińskich studentów

Źródło: opracowanie własne

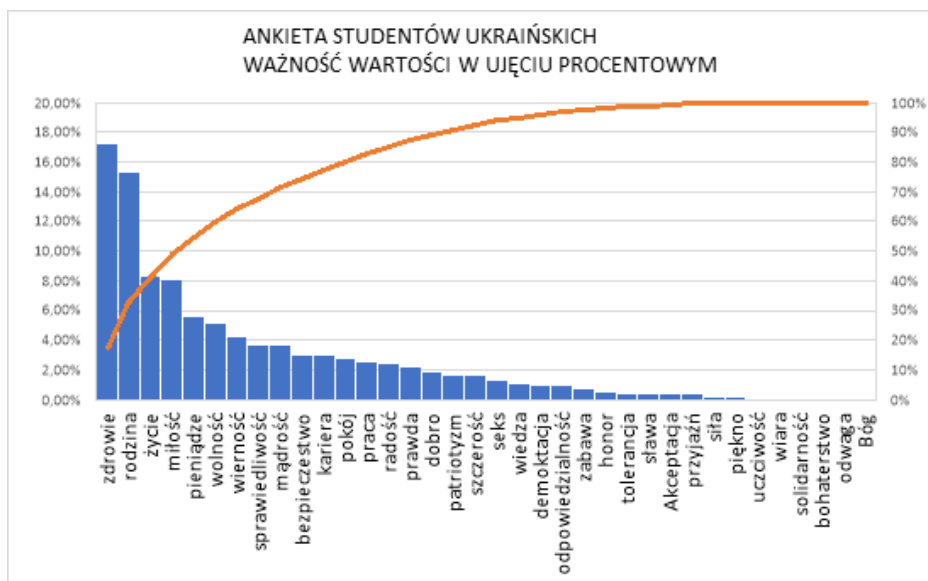
Trochę inaczej przedstawia się wykres uwzględniający hierarchię wybieranych wartości, który pokazał, że *rodzina* wśród polskich studentów znalazła się na trzecim miejscu (10,93%), zaś ukraińskich – na drugim (15,37%), czyli dalszym o jeden punkt. Dane statystyczne pokazują, że najważniejszą wartością dla Polaków jest miłość (15%), a następnie wolność (12,41%), rodzina i zdrowie (10,93%), przyjaźń (6,11%), bezpieczeństwo (5,93%), Bóg (5,37%), mądrość (4,07%), pokój (3,70%), kariera (2,59%), wiara, uczciwość i szczerłość (2,04%), sprawiedliwość, tolerancja i akceptacja (1,85%), wiedza (1,67%), wierność i życie (1,48%), prawda i pieniądze (1,30%), honor (1,11%), odpowiedzialność, seks i odwaga (0,56%), radość (0,37%), demokracja, solidarność, praca, piękno i zabawa (0,19%). Z kolei ukraińscy studenci za najważniejsze uznali zdrowie (17,22%). Na drugim miejscu znalazła się rodzina (15,37%), potem życie (8,33%), miłość (8,15%), pieniądze (5,56%), wolność (5,19), wierność (4,26%), sprawiedliwość i mądrość (3,70%), bezpieczeństwo i kariera (2,96%), pokój (2,78%), praca (2,59%), radość (2,41%), prawda (2,22%), dobro (1,85%), patriotyzm i szczerłość (1,67%), seks (1,30%), wiedza (1,11%), demokracja i odpowiedzialność (0,93%), zabawa (0,74%), honor (0,56%), tolerancja, akceptacja, sława i przyjaźń (0,37%) oraz siła i piękno (0,19%). Polscy studenci nie wybrali takich wartości, jak: siła, sława, patriotyzm, dobro i bohaterstwo, zaś ukraińscy nie wspomnieli o następujących wartościach: solidarność, odwaga, Bóg, uczciwość, wiara i również bohaterstwo.

Wykres 3. Polacy – hierarchia wybieranych wartości

Źródło: opracowanie własne

Wykres 4. Ukraińcy – hierarchia wybieranych wartości

Źródło: opracowanie własne

2.2. Analiza jakościowa

Analiza jakościowa pozwoliła przyjrzeć się konceptualizacji pojęcia, jakim jest *rodzina*. Z uwagi na to, że stworzone przez studentów definicje mają charakter tekstów naturalnych, jako narzędzie opisu w rekonstrukcji struktury omawianego leksemu przyjęto reguły semantyczne definicji kognitywnej. Jak zauważa Jerzy Bartmiński, postulatem kognitywizmu jest „przyjęcie perspektywy interpretacyjnej adekwatnej do kompetencji użytkowników tego języka, który jest przedmiotem analizy” (Bartmiński 2007: 44–45). Z kolei definicja kognitywna „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. ze sposobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 2007: 42); służy więc do opisu słowa, które jest ściśle powiązane z kulturą i wiedzą, jaką posiadają użytkownicy języka.

Skonstruowane przez studentów własne definicje²² spełniają wymogi adekwatności treściowej²³ i strukturalnej²⁴. Ponadto na strukturę kognitywną pojęcia składają się zespoły cech definicyjnych uporządkowanych kategoryalnie, fasetowo²⁵, co okazało się szczególnie użyteczne dla zebranego materiału. Takie uporządkowanie służy wykrywaniu różnych konceptualizacji pojęcia oraz „deszyfracji semantycznych i pragmatycznych wykładników słowa” (Jedliński 2000: 89). Warto również podkreślić, że zrekonstruowany obraz rodziny jest kreowany od środka, czyli z punktu widzenia jej członków, co związane jest z dużą subiektywizacją obrazu, a co za tym idzie – ujawnieniem własnych uczuć wobec poszczególnych członków rodziny.

²² W wypowiedziach ukraińskich studentów (rzadziej polskich) zdarzają się błędy, które najczęściej wynikają ze znajomości języka polskiego na poziomie początkującym lub średnio zaawansowanym (A2 lub B1). Wszystkie definicje zaprezentowane w artykule zacytowano jednak w oryginalnej pisowni.

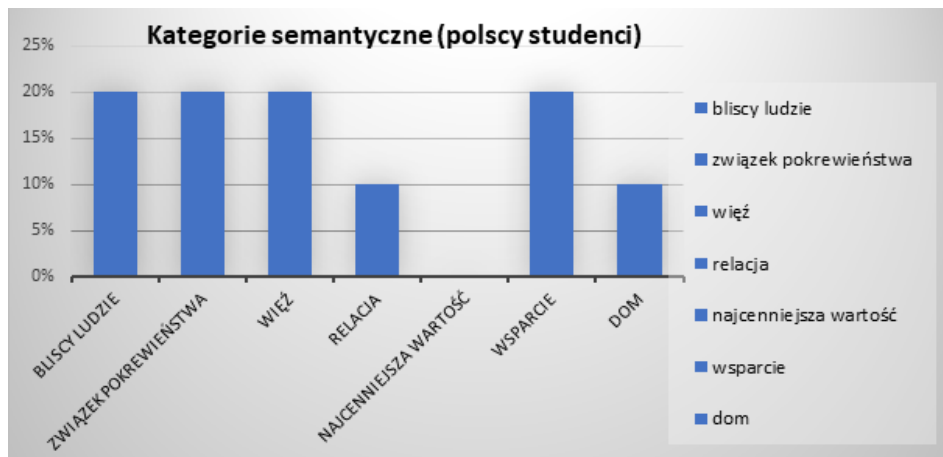
²³ Definicja kognitywna bazuje na wiedzy potocznej użytkowników języka, unika określeń książkowych i naukowych (Bartmiński 2007). Wykorzystuje więc wiedzę pozyskaną z analizy słowa funkcjonującego w ankietach bądź wywiadach przeprowadzonych wśród określonej społeczności.

²⁴ Jak twierdzi Jerzy Bartmiński (2007: 47) „bazując na wiedzy potocznej i obejmując wszystkie jej ustabilizowane składniki, definicja zmierza do odtworzenia takich relacji między tymi składnikami, jakie ustaliła zbiorowa świadomość użytkowników języka”. Niedozwolona jest więc „selektywność ograniczająca liczbę cech w definiensie do cech koniecznych i wystarczających dla identyfikacji denotatu” (Bartmiński 2007: 47). Definicja powinna więc być stosunkowo długa i wyczerpująca.

²⁵ Faseta to inaczej podkategoria, aspekt. „(...) fasety powinny być wyszukiwane drogą analizy w masie danych empirycznych i powinny odzwierciedlać taki obraz świata, jaki ma utrwalony w swej świadomości podmiot interpretujący (...)” (Majer-Baranowska 2004: 101).

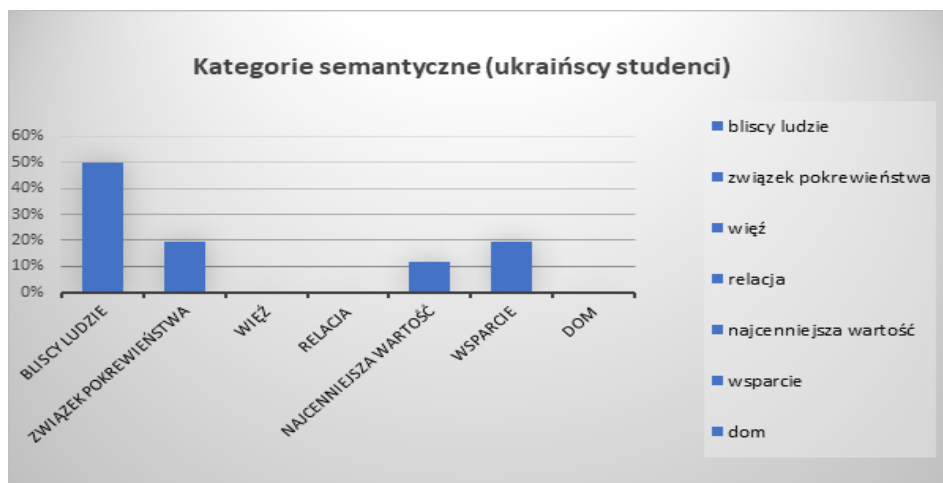
Zebrane w ankietach zdania zostały przypisane do siedmiu kategorii²⁶:

Wykres 5. Kategorie semantyczne (polscy studenci)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 6. Kategorie semantyczne (ukraińscy studenci)

Źródło: opracowanie własne

²⁶ Przedstawione wyliczenia dotyczą kwestionariuszy, w których studenci wymienili analizowaną wartość. W przypadku studentów polskich było to 15 ankiet, ukraińskich – 26. Obliczenia procentowe zostały ukazane w odniesieniu do liczby wystąpień kategorii semantycznych w definicjach, nie zaś w stosunku do samych definicji, które niekiedy były bardziej rozbudowane i czasem dotyczyły kilku kategorii. Jeśli trudno było rozstrzygnąć, do której z nich powinna zostać przypisana definicja, pomocne okazały się odpowiedzi na pozostałe pytania, bo choć studenci mieli podać wyrazy bliskoznaczne i uzasadnić swój wybór do ogólnie rozumianego pojęcia, jakim jest *rodzina*, ich wyjaśnienia często mają związek z wyborem konkretnej definicji.

Kategoria semantyczna: Rodzina to bliscy ludzie

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Ludzie, którzy od zawsze byli przy mnie blisko, dobrze mnie znają i kochają;	1) Twoje najbliższe ludzi;
2) Najbliższe dla mnie osoby, z którymi mogę spędzić czas;	2) Najbliżsi ludzi, którzy kochają mnie po prostu, bez żadnych korzyści;
3) To najbliższe nam osoby, którym zawsze można się zwierzyć i na których można polegać. Nie muszą łączyć więzy krwi;	3) Najbliższe ludzie w moim życiu, którzy zawsze mnie lubią/kochają;
4) To najbliżsi mi przyjaciele, którzy są rodziną z wyboru.	4) Krąg bliskich osób, zawsze gotowych do wsparcia;
	5) Najbliżsi ludzi dla ciebie, nie zawsze muszą być krewni;
	6) Bliskie ludzie obok;
	7) Najbliżsi ludzie, jakich mogę mieć w życiu;
	8) Bliskie ludzie, które zawsze wspierają Ciebie i pomagają;
	9) Ludzi, którzy są bliscy i to nie ma potrzeby żeby oni byli krewny;
	10) Osoby, który blizki serdca;
	11) Bliscy ludzie;
	12) To dla mnie bardzo ważna rzecz, dlatego że rodzina to moi bliski ludzie, które zawsze razem ze mną;
	13) Kolegi, chłopak, bliskie ludzi.

Źródło: opracowanie własne

Największa liczba respondentów scharakteryzowała *rodzinę* jako bliskich ludzi (20% polskich studentów i 50% ukraińskiej młodzieży). Powyższa konceptualizacja pojęcia pokazuje, że do kręgu bliskich zaliczane są nie tylko osoby pokrewne, ale również przyjaciele i znajomi. Takie rozumienie słowa nieco wykracza poza definicje leksykograficzne. Na językowy obraz *rodziny* składają się pozytywne konotacje semantyczne. Studentom rodzina kojarzy się z takimi leksemami, jak: *miłość, dobro, przyjaźń, poczucie bezpieczeństwa, moja siostra i jej córka, najbliżsi, akceptacja, darowanie dobrych emocji, sprawiedliwość, siła, współpraca, ród, korzenie*. Ciekawe też wydają się motywacje studentów. W ich wyjaśnieniach widoczne są czynniki społeczno-kulturowe (*Człowiek jest stworzeniem stadnym i potrzebujemy bliskich wokół siebie. To oni dają akceptację, miłość i zrozumienie*) czy psychologiczne (*Znajduję w niej pocieszenie; Ponieważ kocham swoją rodzinę i jest dla mnie ważna*). Studenci ukraińscy akcentowali obecność rodziny, ich bliskość fizyczną, która daje poczucie bezpieczeństwa (*To jest to co znaczyć dla mnie dużo, bo zawsze jesteśmy razem; Bez rodziny nie ma bezpieczeństwa; Kiedy jestem razem z rodziną, jestem szczęśliwa i czuję się bezpiecznie; To jest bardzo ważne dla mnie, ponieważ te ludzi są zawsze obok ciebie, oni lubią ciebie*). Jedna ze studentek pośrednio nawiązała

do wojny rosyjsko-ukraińskiej²⁷, która wymusiła na obywatelach Ukrainy rozłąkę z bliskimi (*Ponieważ jest to dla mnie bardzo trudno być tu jedną i zawsze muszę mieć swoich bliskich w pobliżu*). Z materiału wyekscerpowanego z polskich i ukraińskich wypowiedzi wyłania się silne przywiązanie do rodziny. Młodzi ludzie wyrażają szacunek i wdzięczność za wychowanie i obecność w codziennym życiu (*Bez mojej rodziny nie byłabym tym, kim jestem; Bo rodzina przypomina mi, kim jestem. Zawsze mogę prosić pomocy u nich. To są ludzie, którzy będą ze mną; Bo bardzo kocham swoją rodzinę i nie mogę sobie wyobrazić życia bez nich; Dla mnie to jest radość w życiu*).

Kategoria semantyczna: Rodzina to związek pokrewieństwa

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Mama, tata, rodzeństwo, najbliższa rodzina;	1) Moje krewni kochani;
2) Rodzice, brat, siostra;	2) Jak jest 3-4 osoby, mąż, żona, dzieci;
3) Spokrewnieni ze mną ludzie;	3) Swoja rodzina, rodzice, dziecko, żona;
4) Grupa ludzi spokrewnionych.	4) Mamusia, ojciec, brat, siostra, babci;
	5) Ludzi, z którymi wyrósł, które przywiedli cię w świat.

Źródło: opracowanie własne

Rozumienie rodziny jako osób pokrewnych zostało scharakteryzowane przez 20% polskich studentów i 19% ukraińskiej młodzieży. Powyższa konceptualizacja pozwala postrzegać rodzinę w perspektywie jej wewnętrznej organizacji, która uwzględnia rodziców, rodzeństwo, dziadków i krewnych. Najczęściej to triada mama-tata-brat/ siostra bądź mąż-żona-dzieci. Taka definicja jest bliska słownikowym ujęciom taksonomicznym. W wyliczaniu poszczególnych członków rodziny widoczne jest wartościowanie. Gdy mowa o rodzicach, mama jest na pierwszym miejscu. Hipokorystyczna forma *mamusia*²⁸ pokazuje silną więź studentki z rodzicielką²⁹. Zauważalna jest również dychotomia w nazywaniu rodziców. Mama to *mamusia*, a tata – *ojciec*. Ponadto w definicji jednej studentki można dostrzec, że nazwie członków rodziny towarzyszy konstrukcja posesywna z zaimkiem dzierżawczym (*moje krewni kochani*). W przedstawioną wyżej konceptualizację rodziny jako związku pokrewieństwa wpisane są pozytywne konotacje semantyczne: *bezinteresowne działania i uczucia, jedność, miłość* czy *ognisko domowe*. Leksem *ognisko*, pochodzący od rzeczownika *ogień*

²⁷ Wojna pomiędzy Rosją a Ukrainą zaczęła się 24.02.2022 r.

²⁸ Spieszczona, zdrobnienie, zwroty ekspresywne, przezwiska czy używanie nieoficjalnych form imion w komunikacji domowej charakterystyczne jest dla języka familijnego (por. Handke 1995).

²⁹ W językowo-kulturowym obrazie świata matka widnieje jako osoba kochająca, troskliwa i czuła; to najważniejsza osoba w życiu rodziny i dziecka. Świadczą o tym chociażby takie zestawienia wyrazowe, jak: *matczyne serce* czy *miłość macierzyńska*, które pokazują silną więź między matką a dzieckiem. Jak zauważa Iwona Bielińska-Gardziel (2009b: 177) matce w polskiej kulturze przypada szczególna rola: „jest nie tylko rodzicielką, lecz funkcjonuje jako wzór, symbol, klucz do polskiej kultury narodowej (jej nośnikami są m.in. utarte zestawienia, np. *matka Polka, Mater Poloniae*)”.

i semantycznie związany z ciepłem, przedstawia rodzinę jako wspólnotę ludzi okazującą sobie miłość i dającą ciepło rodzinnych uczuć. Dla jednej ze studentek rodzina kojarzy się z dialogiem (*rozmowa*), pozostałym respondentom charakteryzowane pojęcie nasuwa skojarzenie z takimi leksemami, jak *rodzice, familia* czy *krewni*. Jeśli chodzi o odpowiedzi udzielone na pytanie *Dlaczego ta wartość jest dla Pana/Pani ważna?*, Polacy akcentują poczucie jedności, bezpieczeństwa i troski (*Tworzy poczucie jedności; Czuję się z nią bezpiecznie; Dbają o mnie, troszczą się, by mi niczego nie brakowało*). Z kolei dla Ukraińców rodzina to brak samotności. Taka motywacja może mieć związek z ich obecną rozłąką z bliskimi (*Bo nigdy nie poczujesz się samotnym, zawsze masz uwagę i miłość; Dla fajnego samopoczucia i nie czuć się samotnym; Po prostu lubię ją i czuję się dobrze w pobliżu nich*). Pojawił się także życzeniowy obraz rodziny (*W przyszłości chciałabym mieć rodzinę jak w której byłam ja*). Pozostałe motywacje studentów ukraińskich to: *Oni są moim życiem; Bez nich nie byłabym w ogóle*.

Kategoria semantyczna: Rodzina to wsparcie

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Rodzina to grupa, która może na siebie liczyć w każdym aspekcie;	1) Rodzina to ci ludzie, którzy zawsze będą przy tobie, którzy zawsze będą cię wspierać w trudnych chwilach i pomogą. To mogą być nawet osoby niezwiązane więzami krwi;
2) Rodzina to zbiór osób (zwykle połączonych więzami krwi, ale nie zawsze), które mieszkają razem, są dla siebie wsparciem i zawsze mogą na siebie liczyć;	2) Rodzina to taki zespół ludzi, którzy kochają jednym drugiego i nadają wsparcia;
3) Krąg osób, w którym się wspieramy, rozmawiamy, śmiejemy się i płaczemy;	3) Spokój i wsparcie;
4) Grupa, która zawsze bez względu na wszystko będzie obok nas.	4) Rodzina jest pierwszym oparciem każdego człowieka;
	5) Ludzi, którzy zawsze cię wspierają.

Źródło: opracowanie własne

Rodzina rozumiana jako wsparcie stanowi 20% definicji polskich studentów i 19% – ukraińskich. W językowym obrazie stworzonym przez młodych ludzi została ukazana jako grupa ludzi, nie zawsze spokrewniona, która może na siebie liczyć i jest blisko siebie. Respondentom charakteryzowany leksem kojarzy się więc z *zespołem* i *kochającymi ludźmi*. Pozostałe konotacje semantyczne dotyczą pojęć abstrakcyjnych (*miłość, bezpieczeństwo, ciepło, szczęście, radość, bliskość*). Jeśli chodzi o motywacje, niektóre nawiązują do charakteryzowanej kategorii semantycznej (*Rodzina zawsze będzie dla mnie wsparciem; Ponieważ jest to dla mnie siła w życiu codziennym – Polska; Niezależnie od sytuacji rodzina zawsze będzie cię wspierać i nigdy cię nie opuści; Wsparcie we wszystkim – Ukraina*). W innych wyjaśnieniach studenci wskazują na kondycję człowieka związaną z brakiem rodziny (*Bez rodziny po prostu byłabym nieszcześliwa, niespełniona i bezradna – Polska;*

Ponieważ człowiekowi bez rodziny zawsze będzie ciężko (sic!) w życiu). Z kolei w pozostałych akcentują swoje oddanie bliskim (Rodzina to osoby, dla których byłabym w stanie zrobić wiele – Polska; Bo mam najlepszą rodzinę i nie mogę wyobrazić życia bez nich – Ukraina).

Kategoria semantyczna: Rodzina to więź

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Osoby, z którymi łączy mnie niezwykła więź. Nie muszą być to więzy krwi, ale wspólne pasje, spojrzenie na świat. Z nimi mogę być sobą; 2) To grupa, którą łączą więzi. To najbliższe nam otoczenie, osoby spokrewnione, a także „obcy” – przyjaciele na przykład. 3) Silne więzi psychiczne; 4) Więzy między ludźmi spod jednego nazwiska.	

Źródło: opracowanie własne

Interpretację rodziny jako więzi wybrało 20% polskich respondentów. Taka definicja nie pojawiła się jednak w żadnej ankiecie Ukraińców. Studenci charakteryzują pojęcie *rodzina* w aspekcie więzi rozumianej nie tylko jako coś, co łączy ludzi spokrewnionych. Ważna jest dla nich również więź psychiczna, wspólne pasje i podobne spojrzenie na świat. Część wypisanych przez młodych ludzi synonimów silnie wiąże się z omawianą kategorią semantyczną. Potrzeba bycia razem została zaznaczona przez użycie takich leksemów, jak: *wspólnota, team* i *zaangażowanie*. Pozostałe ekscerpty mają charakter uniwersalny (*bezpieczeństwo, opieka, pomoc, zrozumienie, miłość*). Jeśli chodzi o odpowiedzi udzielone na pytanie *Dlaczego ta wartość jest dla Pana/Pani ważna?* ankietowani przede wszystkim zwracają uwagę na wzajemną pomoc i wsparcie, jakie w trudnych momentach daje rodzina (*Bez rodziny czułabym się samotna. Nikt by mi nie pomógł, ani ja bym nie mogła pomóc; Dzięki rodzinie możemy przechodzić przez trudne momenty życia*), a także akcentują poczucie wdzięczności (*Dzięki rodzinie jestem tym, kim jestem. Mogę się rozwijać i czuję się kochana*).

Kategoria semantyczna: Rodzina to najcenniejsza wartość

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
	1) To są najważniejsi ludzie w twoim życiu. Zrobiłabym wszystko dla nich; 2) Rodzina to najcenniejsza rzecz, jaka może być w życiu; 3) Rodzina to najcenniejsze co mamy.

Źródło: opracowanie własne

Interpretację rodziny jako najcenniejszej wartości wybrało 12% studentów ukraińskich. Wśród ankiet polskiej młodzieży nie pojawiła się taka definicja. Wypisane w wyjaśnieniach superlatywne przymiotniki *ważna* i *cenna* waloryzują pozytywnie i wskazują najwyższe miejsce charakteryzowanego pojęcia w hierarchii wartości. Istota rodziny została również podkreślona poprzez odniesiony do niej zaimek *wszystko* (*Zrobiłabym wszystko dla nich*). W przedstawioną wyżej konceptualizację rodziny jako najcenniejszej wartości wpisane są pozytywne konotacje semantyczne. Kojarzy się ona Polakom z *bezpieczeństwem, ciepłem, miłością, siłą* i *dobrem*. Z kolei określony sposób definicji charakteryzowanej wartości pociąga za sobą istnienie konkretnych uzasadnień, w których studenci podkreślają znaczenie rodziny w ich codziennym życiu (*Rodzina jest najważniejszą częścią naszego życia. W rodzinie my kochamy, lubimy i jesteśmy ukochanym. Nic nie może znaczyć więcej; Bo mam dużą rodzinę. Bardzo ich kocham*). Jedna Ukrainka, motywując swój wybór, między innymi odniosła się do metaforycznego rozumienia rodziny jako domu³⁰. W jej wypowiedzi akcentowany jest pierwiastek stałości, trwałości i stabilności. Rodzina jest tu bowiem przedstawiona jako solidna i dająca poczucie bezpieczeństwa budowla (*Darują mi wiele momentów radości, szczęścia, mój fundament, moja siła, moje ściany i opoka*)³¹.

Kategoria semantyczna: Rodzina to relacja

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Określenie relacji i stosunku do drugiego człowieka, który z pewnych przyczyn jest bliski naszemu sercu z wzajemnością; 2) Relacja z najbliższymi członkami rodziny.	

Źródło: opracowanie własne

Rodzina rozumiana jako relacja pojawiła się tylko w 10% definicji polskich studentów. Taka interpretacja nie wystąpiła w wypowiedziach ukraińskiej młodzieży. Oprócz synonimów ogólnych, nawiązujących do członków rodziny czy konkretnych emocji (*radość, mama i tata, członkowie rodziny*), w jednej ankiecie pojawiły się również takie określenia, jak *spełnienie* czy *ogród*. Ostatni z wymienionych leksemów, mający charakter metaforyczny, nasuwa skojarzenia z pło-nami³², które w kontekście rodziny mogą być symbolem wypracowanych relacji i dawać poczucie spokoju i spełnienia. Stosunki panujące między członkami

³⁰ Więcej o rozumieniu rodziny jako domu w kategorii semantycznej: Rodzina to dom.

³¹ Choć studentka nawiązuje w swoim uzasadnieniu do metaforyki domu, warto przypomnieć, że to definicje respondentów były czynnikiem rozstrzygającym i decydowały o przynależności pojęcia do określonej kategorii semantycznej (*To są najważniejsi ludzie w twoim życiu. Zrobiłabym wszystko dla nich*).

³² Wypisane przez studentów uzasadnienia nasuwają tylko pozytywne skojarzenia z ogrodem.

rodziny wartościowane są bardzo pozytywnie. Polacy umotywowali wybór tej wartości następująco: *Rodzice są jednymi z najbliższych mi osób i kocham ich; Są najbliżej nas, mają na nas wpływ. To także odpowiedzialność za siebie nawzajem.*

Kategoria semantyczna: Rodzina to dom

Polscy studenci	Ukraińscy studenci
1) Dom z bliskimi krewnymi, w którym czuję się bezpiecznie; 2) Osoby, z którymi wiąże mnie dzielnie wspólnej przestrzeni.	

Źródło: opracowanie własne

Powyższą interpretację wybrało 10% polskich studentów. Taka definicja nie pojawiła się w żadnej ankiecie Ukraińców. Rozumienie *rodziny* jako domu³³ sytuuje ją w wymiarze przestrzennym. Rodzina to miejsce z krewnymi bądź dowolnymi osobami, z którymi dzieli się wspólną powierzchnią. Ryszard Jedliński (2000: 122) zwraca uwagę, za Lakoffem i Johnsonem (1988), na rozumienie domu jako pojemnika, a więc wydzielonej i zamkniętej trójwymiarowej przestrzeni, obejmującej wewnątrz, zewnątrz i granicę. Wnętrze domu, odizolowane od świata zewnętrznego murami, drzwiami i oknami, jest zatem symbolem spokoju i bezpieczeństwa, co odzwierciedla się w wypowiedziach studentów, którzy uzasadnili swój wybór następująco: *Dom z najbliższymi chroni mnie przed złem, tu czuję się bezpiecznie; Całą rodziną budowaliśmy dom. Jest moją opoką.* Podobnie rzecz ma się z konotacjami semantycznymi wpisanymi w powyższą konceptualizację pojęcia. Dom, chroniąc przed złem, zapewnia *spokój*. Jest strefą ochronną w kontakcie ze środowiskiem zewnętrznym. Rodzina to dla młodych ludzi również *kominek* i *ciepło*. Ostatni z wymienionych leksemów może być rozumiany dosłownie, jako energia używana do ogrzewania budynków, lub metaforycznie – jako serdeczna i miła atmosfera. Rodzina, pojmowana jako dom, chroni bowiem przed tym, co zimne i obce. To także *wspólnota* i *rodzice*.

Wnioski końcowe

Jak twierdzą Maria Waclawek i Maria Wtorkowska (2021), badania etnolingwistyczne, zmierzające do rekonstrukcji językowego obrazu świata, z uwagi na antropocentryczny charakter zakładają intersubiektywny punkt widzenia i perspektywę danej społeczności, jej potoczny sposób myślenia i określoną

³³ Warto zaznaczyć, że w definicjach słownikowych nie występuje rozumienie *rodziny* jako domu. Inaczej rzecz ma się z leksemem *dom*, którego jedno z wyjaśnień w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego brzmi 'rodzina, domownicy, gniazdo rodzinne; mieszkanie wraz z jego mieszkańcami'. Por. Doroszewski W. (red.), <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/dom;5421687.html> (dostęp 30.11.2023). To społeczne znaczenie *domu* widoczne jest choćby w zwrocie 'założyć dom' (założyć rodzinę).

hierarchię wartości. Celem artykułu było ukazanie, w świetle badań ankietowych przeprowadzonych na grupie polskich i ukraińskich studentów, językowego obrazu *rodziny*. Badania ilościowe pokazały, że *rodzina* jest niezwykle ważną wartością dla młodych ludzi: w ankietach polskich studentów znalazła się na trzecim miejscu (10,93%), zaś ukraińskich – na drugim (15,37%). Jeśli chodzi o semantykę pojęcia, definicje młodych ludzi nieco odbiegają od wyjaśnień leksykograficznych. Młodzież do kręgu bliskich zaliczyła nie tylko osoby pokrewne, ale również przyjaciół i znajomych. Ponadto w definicjach słownikowych znaczenie omawianego leksemu głównie dotyczy aspektu biologicznego i społecznego. Z kolei materiał językowy utrwalony w przeprowadzonych ankietach ujawnił również cechy odnoszące się do sfery psychicznej i bytowej. Językowy obraz rodziny jest bowiem kreowany z punktu widzenia jej członka, charakteryzuje się więc silną subiektywizacją, a co za tym idzie – ukazaniem osobistych odczuć względem bliskich. Respondenci zwrócili uwagę na istotę więzi łączącej poszczególnych członków rodziny, wspólną przestrzeń, poczucie bezpieczeństwa, a także na stosunki panujące pomiędzy domownikami. Pisali o wzajemnej miłości, używali superlatywnych przymiotników w stosunku do krewnych, wyrażali szacunek i wdzięczność za wychowanie oraz obecność w codziennym życiu. Taka conceptualizacja pojęcia ukazuje zarówno polskich, jak i ukraińskich studentów jako osoby rodzinne, dla których relacje z bliskimi są niezwykle ważne. Szczególnie dla młodzieży ukraińskiej ważna jest fizyczna obecność ze swoją rodziną, co może być efektem trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej, która wymusiła rozłąkę z najbliższymi. Dane statystyczne dotyczące frekwencji kategorii semantycznych pokazały, że dla Polaków najważniejsze jest rozumienie rodziny jako bliskich ludzi (20%), ale też związku pokrewieństwa (20%), więzi (20%) i wsparcia (20%). Z kolei dla Ukraińców rodzina to przede wszystkim bliscy ludzie (50%). Młodzież ukraińska najrzadziej utożsamia analizowaną wartość z domem, relacją i więzią (0%), zaś polska nie scharakteryzowała rodziny jako najcenniejszej wartości (0%).

Literatura

- Adamski F., 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bakiera L., 2006, *Rodzina z perspektywy socjologicznej i psychologicznej: ciągłość i zmiana*, „Roczniki Socjologii Rodziny XVII. Obrazy życia rodzinnego z perspektywy interdyscyplinarnej”, s. 101–115.
- Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa: PWN.
- Bartmiński J., 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński J., 2008, *Dom i świat – opozycja i komplementarność*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1 (1), s. 55–68.

- Bartmiński J., 2014, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, w: I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 279–308.
- Bartmiński J., Żuk G., 2009, *Pojęcie RÓWNOŚCI i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka”, t. 21, s. 47–84.
- Bielińska-Gardziel I., 2006, *Rodzina*, w: J. Bartmiński (red.), *Język, wartości, polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 168–174.
- Bielińska-Gardziel I., 2009a, *Rodzina i jej profile we współczesnej polszczyźnie*, „Etnolingwistyka”, t. 21, s. 121–138.
- Bielińska-Gardziel I., 2009b, *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Bielińska-Gardziel I., Brzozowska M., Żywicka B., 2017, *Wstęp*, w: I. Bielińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka (red.), *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, Przemyśl: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, s. 9–14.
- Borkowska K., 2011, *Językowy obraz rodziny we współczesnej prasie (na przykładzie czasopisma „Sukces”)*, w: M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 161–170.
- Boryś W. (red.), 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Burkacka I., 2019, *Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana. Współczesne nazwy modeli życia rodzinnego*, „Artes Humanæ”, t. 2, s. 61–94. <https://doi.org/10.17951/arte.2017.2.61>
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF (dostęp: 30.11.2023).
- Danowska Z., 2017, *Językowy obraz relacji w rodzinie*, w: K. Andruczyk, E. Gorlewska, K. Korotkich (red.), *Logos – filozofia słowa. Szkice o pograniczach języka, filozofii i literatury*, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, s. 63–80.
- Denek K., 1999, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń: Adam Marszałek.
- Doroszewski W. (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/dom;5421687.html> (dostęp 30.11.2023).
- Doroszewski W. (red.), 1965, *Słownik języka polskiego*, t. 7, Warszawa: PWN, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski> (dostęp 30.11.2023).
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa: PWN.
- Dyczewski L. (red.), 2005, *Rodzina, dziecko, media*, Lublin: Gaudium.

- Fleischer M., 2003, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, w: J. Bartmiński (red.), *Język w kręgu wartości*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 107–143.
- Główny Urząd Statystyczny, *Jakość życia w Polsce w 2015 roku. Wyniki badania spójności społecznej*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-w-2015-roku-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej%2c4%2c2.html> (dostęp: 2.11.2023).
- Habrajska G., 2000, *Metody ankietowe i analiza tekstów w badaniach językowego obrazu świata*, „*Język a Kultura*”, t. 13, s. 73–84.
- Handke K., 1995, *Polski język familijny*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Idzikowska M., 2010, *Językowy obraz rodziny w prasie dla rodziców*, w: W. Muszyński (red.), *Wartości kulturowe w rodzinie: założenia, realia i egzemplifikacje*, Toruń: Adam Marszałek, s. 164–176.
- Idzikowska M., 2017, „*Żeby mama sobie poszła i już nigdy nie wróciła*”. Wizerunek rodziny i rodzicielstwa w prasie (na materiale „*Wysokich Obcasów*”), „*Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego*”, t. 3, s. 197–212. <https://doi.org/10.34768/fp2017a10>
- Jedliński R., 2000, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Kochmańska W., 2009, *Językowy obraz rodziny (na motywach wypowiedzi dzieci szkolnych)*, w: L. Rożek (red.), *Ku antropologii rodziny*, Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza, s. 127–140.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, przekł. T. Krzeszowski, Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Maćkiewicz J., 2001, *Językowy obraz słowa w działaniu, czyli podstawowe założenia potocznej pragmatyki*, w: W. Kubiński, D. Stanulewicz (red.), *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 81–94.
- Majer-Baranowska U., 2004, *Dwie koncepcje profilowania pojęć w lingwistyce*, „*Etnolingwistyka – rozprawy i analizy*”, t. 16, s. 85–109.
- Marzec H., Ruszkiewicz D. (red.), 2014, *Współczesna rodzina polska w sytuacji kryzysu*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Mazurkiewicz A., 2020, *Językowy obraz rodziny jako nośnika wartości w czasopiśmie laickich i katolickich w latach 2010–2015*, Gdynia: Novae Res.
- Olszewska B., 2011, *Obraz rodziny w „Płomyczku” (1945–1989)*, w: M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 139–150.
- Palus K., 2006, *Rola rodziny w kształtowaniu ról i stereotypów płciowych*, „*Roczniki Socjologii Rodziny*”, t. 17, s. 187–202.
- Pisarek W., 2002, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków: Wydawnictwo Universitas.

- Pomianek A., Pomianek A., 2010, *Językowo-kulturowy obraz rodziny w reklamie telewizyjnej*, w: J. Bujak-Lechowicz (red.), *Rodzina w języku i kulturze*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Piotrkowie, s. 269–282.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa: PWN.
- Sokół-Klein A., 2023, *Językowy obraz wolności w wypowiedziach polskich i ukraińskich studentów*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 30, s. 401–416. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.30.24>
- Szlendak T., 2011, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa: PWN.
- Szymczak M. (red.), 1999, *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa: PWN.
- Świda-Ziemia H., 1998, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa: Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski.
- Wacławek M., Wtorkowska M., 2021, *Z rodziną dobrze nie tylko na zdjęciu? O polskim stosunku do rodziny w opinii ankietowanych Polaków i Słoweńców*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, t. VI, s. 447–466. <https://doi.org/10.17951/en.2021.6.447-466>
- Ziajka B., 2011, *Językowy obraz rodziny w świetle przezwisk i przydomków wiejskiej wspólnoty kulturowej (na przykładzie wybranych wsi małopolskich)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica”, t. IV, s. 295–300.
- Zgółkowa H. (red.), 2002, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań: Kurpisz.
- Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 3.11.2023).

